

О. Овсяннікова,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У КОНТЕКСТІ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ СУДУ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ, ЕТИЧНИЙ ТА АНТИКОРУПЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Вступ. Конституція України проголошує, що наша держава є демократичною, соціальною та правовою. Саме тому, права, свободи й законні інтереси людини і громадянина мають пріоритетне державне та суспільне значення. Однією з важливих умов забезпечення справедливого відновлення прав, свобод і законних інтересів людини є дотримання представниками різних гілок влади, в тому числі і судової, вимог антикорупційного законодавства, що дозволяє уникнути корупційних ризиків під час виконання службових повноважень. Кожен державний службовець, кожен суддя як носій судової влади, повинен дотримуватися особистої, професійної й організаційної етики, інших вимог, що висуваються до них нормами антикорупційного законодавства, що спрямовані на зміцнення авторитету та ефективності державної влади загалом, і судової влади зокрема, і водночас на підвищення довіри до державних, в тому числі, судових органів у суспільстві.

Сьогодні ми спостерігаємо зростання уваги громадськості до питань забезпечення неупередженості судової влади, особливо враховуючи активну боротьбу з державною корупцією. Особливого значення в цьому контексті набувають механізми контролю за діяльністю суддів, юридична відповідальність останніх та етичні стандарти, яких повинні дотримуватися судді. Вважаємо, що однією

з основних загроз справедливому судочинству наразі є конфлікт інтересів у суді, адже він може призвести до порушення принципів об'єктивності та неупередженості правосуддя. Виявлення, запобігання та врегулювання таких конфліктів є важливим завданням сучасної правової системи.

Забезпечення неупередженості суду є наріжним каменем справедливого правосуддя. Водночас сучасні виклики у сфері судочинства потребують розширеного розуміння неупередженості через призму конфлікту інтересів. У сучасному правовому полі конфлікт інтересів розглядається не лише як етична проблема, але і як процесуальна вада, а в окремих випадках — як правопорушення з ознаками корупції. У цьому контексті **метою наукової статті** є дослідження конфлікту інтересів в діяльності суддів, аналіз міжнародних норм та норм національного законодавства, а також виокремлення трьох аспектів неупередженості суду: процесуального, етичного та антикорупційного. Адже саме їхня взаємодія дозволяє комплексно підходити до вирішення питань, пов'язаних із незалежністю та неупередженістю суду.

Стан дослідження. Проблемні аспекти неупередженості суду, а також питання запобігання та врегулювання конфлікту інтересів в діяльності суддів ставали предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених та практиків, серед них — П. Д. Гуйван,

А. В. Левенець, М. О. Макаров, К. Г. Набільська, Л. П. Нестерчук, М. А. Погорецький, Т. А. Цувіна, Н. А. Чабан, І. В. Юревич та інших. Разом із тим, більш глибокого аналізу потребує дослідження конфлікту інтересів у діяльності суддів як ключової загрози неупередженості правосуддя, а також як багатогранного явища, що має одночасно процесуальний, етичний і антикорупційний вимір.

Виклад основного матеріалу.

Поняття конфлікту інтересів у діяльності суддів передусім пов'язують з базовим принципом неупередженості (або безсторонності) суду. В основі цього принципу лежить ідея того, що ніхто не може бути суддею у власній справі – *nemo iudex in sua causa debet esse*. Ця ідея означає, що суддя насамперед не повинен бути зацікавленим у результаті справи, яку він розглядає, а будь-яка потенційна або фактична зацікавленість розглядається як конфлікт інтересів, що загрожує справедливості судового процесу [1].

Неупередженість суду, як один із міжнародних стандартів, відображений у низці міжнародно-правових актів. Варто зазначити, що положення міжнародних актів, де закріплюються основи неупередженості суддів, формують єдиний підхід до вимог неупередженості суду, в якому конфлікт інтересів розглядається як загроза об'єктивності та довіри до правосуддя. Ці документи зобов'язують держави та самих суддів, по-перше, утримуватися від участі у справах при наявності зацікавленості, по-друге, забезпечувати механізми виявлення та врегулювання конфліктів інтересів, і, нарешті, гарантувати об'єктивну та публічну довіру до судової системи.

Зупинимось детальніше на аналізі положень міжнародних актів, що прямо або опосередковано закріплюють вимоги щодо неупередженості судді загалом, та уникнення конфлікту інтересів зокрема.

Так, першим міжнародним актом, який опосередковано наголошує на важливості дотримання неупередженості у діяльності суду, є Загальна декларація прав людини [2]. Зокрема, у статті 10 Декларації закріплюється право кожної особи на справедливий і публічний розгляд її справи незалежним і неупередженим судом. Це означає, що суд, який розглядає справу, повинен бути не лише формально відокремленим від інших гілок влади, а й вільним від будь-якого впливу, особистої зацікавленості чи упередженості. І, якщо суддя має особисту, фінансову чи іншу зацікавленість у результаті справи, він не відповідає критеріям незалежності й неупередженості, що прямо суперечить стандартам, визначеним цією нормою.

В подальшому вказані положення були розвинуті у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права [3]. Стаття 14 Пакту підтверджує право кожного на справедливий розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Цей стандарт охоплює як процесуальний аспект неупередженості, так і вимогу уникнення конфлікту інтересів. При цьому, незалежність передбачає інституційне забезпечення (зокрема, захист від зовнішнього тиску), тоді як неупередженість – це відсутність суб'єктивної заангажованості або об'єктивних ознак упередженості.

Не можна звичайно оминати і положення Європейської конвенції з прав людини [4]. Конвенція гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним і безстороннім судом. Варто наголосити, що ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово тлумачив цю норму в контексті конфлікту інтересів. Так, відповідно до практики ЄСПЛ, для визначення порушення п. 1 ст. 6 Конвенції суд аналізує як суб'єктивну, так і об'єктивну неупередженість. Остання охоплює ситуації, коли у стороннього спостерігача

можуть виникнути обґрунтовані сумніви у неупередженості судді через конфлікт інтересів.

Більш детально питання неупередженості суддів розкриваються у міжнародних актах, присвячених безпосередньо статусу суддів, в тому числі вимогам, що висувуються до них. Так, в Основних принципах незалежності судових органів [5] наголошено, що незалежність судової влади повинна гарантуватися державою, і судді мають здійснювати правосуддя без жодного зовнішнього впливу, втручання чи тиску. У Загальній (Універсальній) хартії суддів [6], серед іншого, підкреслюється, що неупередженість є основною умовою суддівської діяльності, і суддя повинен утримуватися від участі в справах, в яких він не може діяти повністю неупереджено. При цьому наголошується, що суддя має не лише бути неупередженим, а й виглядати неупередженим в очах громадськості, що вимагає уникнення навіть потенційних конфліктів інтересів.

Окрім цього, питання неупередженості суддів знайшли своє відображення у Бангалорських принципах поведінки суддів [7], де чітко зазначено, що неупередженість є основоположною для належного здійснення правосуддя. Суддя має забезпечувати неупередженість у фактах, у намірах і в сприйнятті з боку стороннього спостерігача. Можна згадати і Європейську хартію про статус суддів [8], де конкретизуються стандарти неупередженості, а саме: призначення суддів на основі об'єктивних критеріїв (п. 1.1); заборона будь-якого тиску чи втручання у здійснення правосуддя (п. 2.1); санкції за порушення принципів неупередженості (п. 6.1).

Зазначимо, що наведений перелік міжнародних актів у цій сфері є неповним, оскільки питання неупередженості суддів висвітлюються і у численних рекомендаціях Ради Європи, а також у рекомендаціях та висновках Консультативної ради європейських суддів.

Що стосується врегулювання питання неупередженості суддів та уникнення і, в разі виникнення, врегулювання ними конфлікту інтересів у своїй діяльності на національному рівні, то, безумовно, значну роль у даній царині відіграє антикорупційне законодавство, яке містить норми щодо запобігання та врегулювання конфліктів інтересів у судовій системі.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» [9], судді є суб'єктами, на яких поширюються вимоги Закону, в тому числі щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Закон визначає два види конфлікту інтересів – потенційний конфлікт інтересів та реальний конфлікт інтересів. Частина 1 статті 1 Закону встановлює, що потенційний конфлікт інтересів – це наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень. В свою чергу, реальний конфлікт інтересів – це суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень. Суперечність полягає в тому, що, з одного боку, в особи наявний приватний інтерес (майновий або немайновий), а з іншого – особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (або прирівняна до неї), має виконувати свої службові обов'язки в публічних інтересах (держави, територіальної громади тощо), виключаючи можливість будь-якого впливу приватного інтересу [10].

Закон дає визначення і приватного інтересу як будь-якого майнового чи немайнового інтересу особи, у тому

числі зумовленого особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях. При цьому майновий інтерес – це інтерес щодо збереження або збільшення обсягу, якості нерухомого, рухомого майна, грошових активів, тощо особи чи близьких їй осіб, а немайновий – це інтерес направлений на задоволення особистих фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб. Цікавим є той факт, що визначення поняття «приватний інтерес» в Законі розпочато зі слів «будь-який», що означає, що це поняття може бути аж занадто широким. Тому приватний інтерес може ґрунтуватися на корисливому, кар'єристському, амбіційному, егоїстичному, політичному чи іншому мотиві. Приватний інтерес, окрім цього, включає й інтерес задовольнити потреби, вигоди або користь третіх осіб.

Наведені формулювання є загальними та стосуються всіх осіб, зазначених у статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», на яких поширюється його дія. Водночас варто враховувати, що судова система має низку особливостей, зумовлених спеціальним правовим статусом суддів і необхідністю гарантування їхньої незалежності. Це, у свою чергу, обумовлює специфіку застосування антикорупційного законодавства у сфері правосуддя, зокрема щодо трактування поняття конфлікту інтересів у діяльності суддів. Безумовно, конфлікт інтересів є складовою корупції та може вплинути на об'єктивність та неупередженість під час розгляду справи та при прийнятті судових рішень. В діяльності судді можуть виникати безліч обставин та ситуацій, які потенційно будуть свідчати про наявність приватного інтересу або зумовлювати його виникнення.

Саме тому для встановлення наявності факту прийняття рішення, вчинення чи невчинення дії суддею в умовах реального конфлікту інтересів та розмежування реального і потенційного конфлікту інтересів суддя має встановити наявність обов'язкової сукупності таких обставин: 1) наявність у судді факту приватного інтересу, який має бути чітко сформульований та визначений; 2) наявність факту суперечності між приватним інтересом і службовими повноваженнями судді із зазначенням того, в чому саме ця суперечність знаходить свій вияв або вплив на прийняття рішення [11, с. 11].

Вважаємо, що умовно конфлікт інтересів в діяльності суддів може бути класифікований залежно від того, чи пов'язане його виникнення безпосередньо із здійсненням правосуддя, на процесуальний та позапроцесуальний конфлікт інтересів. Так, процесуальний конфлікт інтересів виникає у тих ситуаціях, коли суддя під час розгляду конкретної справи опиняється в умовах реального конфлікту інтересів, що унеможливорює об'єктивний розгляд справи, і така ситуація підлягає врегулюванню через процедуру відводу або самовідводу відповідно до вимог процесуального законодавства. Наприклад, законодавець визначає низку підстав, за яких суддя не може брати участі у судовому провадженні, зокрема у разі: наявності особистої зацікавленості; родинних зв'язків з учасниками провадження; попередньої участі у тій самій справі на іншій процесуальній стадії; інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості.

В свою чергу позапроцесуальний конфлікт інтересів виникає поза межами здійснення правосуддя, наприклад, під час виконання суддею організаційних чи адміністративних обов'язків, що не стосуються розгляду конкретної справи. Такий конфлікт може бути як потенційним, так і реальним, однак для його врегулювання не застосовуються

процесуальні механізми, натомість діють інші правила, передбачені законодавством.

Звичайно, здебільшого в діяльності суддів виникає саме процесуальний конфлікт інтересів. Його виникнення може призвести до виникнення негативних наслідків як щодо самого судді (наприклад, скасування судових рішень через сумніви у неупередженості, притягнення до дисциплінарної відповідальності), так і щодо учасників судового провадження (порушення права на справедливий судовий розгляд; процесуальні зловживання з боку інших сторін спору тощо). Саме тому, суддя обов'язково має врегульовувати процесуальний конфлікт інтересів в разі його виникнення або загрози його виникнення. По-перше, суддя самостійно або за зверненням учасника справи має оцінити, чи існують підстави для сумніву у його неупередженості (родинні зв'язки, майнові інтереси, попередня участь у справі тощо). Згідно з нормами процесуального законодавства (ст. 36 ч. 1 ЦПК України, ст. 75 ч. 1 п. 4, 7 КПК України, ст. 36 ч. 1 КАС України) суддя зобов'язаний заявити самовідвід, якщо існують обставини, які викликають сумнів в його неупередженості, або якщо наявний конфлікт інтересів. В той же час, якщо суддя не заявляє самовідвід, і якщо сторони виявляють підстави для сумніву у неупередженості судді (конфлікт інтересів), сторони процесу мають право подати заяву про відвід. В такому випадку суд (або інший склад суду) вирішує це питання окремим процесуальним рішенням. Важливо зазначити, що інколи сторони зловживають правом на відвід судді. Тому, з метою унеможливлення як сумнівів у доброчесності суддів, так і для запобігання зловживанням правом на відводи та самовідводи, суддям рекомендується, аналізуючи ступінь приватного інтересу, під час надходження справи до розгляду, вирішувати питання про можливість

розкриття інформації про конфлікт інтересів як альтернативний спосіб урегулювання конфлікту інтересів, та чекати після такого розкриття реакції сторін процесу та інших зацікавлених сторін. Якщо ж після такого розкриття інформації жоден із учасників процесу не заявив відвід судді, то конфлікт інтересів вважається урегульованим.

Окрім процесуального аспекту, неупередженість судді – це ще й фундаментальний етичний принцип, який вимагає від судді приймати рішення, ґрунтуючись лише на фактах та законі, без впливу особистих переконань, упереджень або зовнішніх факторів. Неупередженість – це ключова морально-правова вимога до судді, яка передбачає відсутність прихильності до будь-якої сторони процесу. Вона полягає у здатності рівно ставитися до всіх учасників провадження, приймати рішення чесно, керуючись лише законом, совістю, прагненням до справедливості та правди. Така позиція вимагає не лише знань, а й високого рівня моральної відповідальності. При цьому, що важливо, етична неупередженість судді охоплює як процесуальні дії судді під час розгляду справи, так і його поведінку поза межами судового процесу. Так, відповідно до статті 2 Кодексу суддівської етики суддя має уникати конфлікту інтересів, проявляти стійкість до будь-якого тиску або втручання у діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним у процесі прийняття рішень. Суддя не може використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах третіх осіб [12]. В свою чергу, статтею 15 Кодексу суддівської етики передбачено, що неупереджений розгляд справ є основним обов'язком судді. Суддя має право заявити самовідвід у випадках, передбачених процесуальним законодавством, у разі наявності упередженості щодо одного з учасників процесу, а також у випадку, якщо судді з його власних

джерел стали відомі докази чи факти, які можуть вплинути на результат розгляду справи.

Звичайно, що порушення етичних стандартів може свідчити про наявність конфлікту інтересів, зокрема і в позапроцесуальному аспекті, і тягне за собою дисциплінарну відповідальність. Законодавче підґрунтя для цього закладене в ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка передбачає відповідальність за дії, що підривають авторитет правосуддя або створюють уявлення про упередженість судді.

Також доцільно зазначити, що неупередженість судді повинна розглядатися не лише як етична або процесуальна категорія, але і як обов'язковий антикорупційний стандарт, який має бути закріплений в законодавстві, підтриманий інституційно та реалізований через дієвий контроль. Адже неупередженість судді – це одна з найважливіших засад здійснення правосуддя, яка тісно пов'язана з поняттями справедливості, незалежності та законності. Водночас саме судова влада, яка покликана бути арбітром у спорах, найбільш чутлива до загроз, пов'язаних із корупцією. Корупційні ризики здатні нівелювати базові гарантії об'єктивного розгляду справи, призводити до викривлення судових рішень, втрати авторитету суду в очах суспільства. Особливо у світлі сучасної судової реформи в Україні, яка передбачає очищення системи від недоброчесних суддів, запровадження нових процедур добору, кваліфікаційного оцінювання та контролю за майновим станом, питання антикорупційного аспекту неупередженості судді є вкрай актуальним. Водночас, незважаючи на формальне закріплення принципу неупередженості в Конституції України та законодавстві, на практиці спостерігаються численні приклади порушення цього принципу через здебільшого конфлікт інтересів у діяльності суддів або політичний тиск.

Антикорупційний зміст неупередженості суддів полягає передусім в тому, щоб гарантувати ухвалення рішень на основі права, без впливу особистої вигоди, зовнішнього тиску, зацікавленості у результаті справи. Будь-яке порушення цих вимог – через подарунок, обіцянку, тиск, родинні зв'язки чи політичну доцільність – має вважатися формою корупційної поведінки, що дискваліфікує суддю як неупередженого.

Враховуючи викладене, основним обов'язком кожного судді є недопущення в його діяльності конфлікту інтересів, а в разі його виникнення – швидке його врегулювання. Окрім процесуальних механізмів, визначених нормами процесуального законодавства (передусім, йдеться про самовідвід та відвід судді, а також розкриття інформації про конфлікт інтересів, якщо після такого розкриття сторонами процесу або іншими зацікавленими особами судді не було заявлено відвід), правила врегулювання конфлікту інтересів у судді визначаються у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (стаття 133 Закону передбачає обов'язок судді не пізніше наступного робочого дня з моменту виникнення такого конфлікту інтересів у письмовій формі повідомити про це Раду суддів України), а також у Порядку здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання. У статті 15 Порядку зазначено, що з метою самостійного врегулювання конфлікту інтересів суб'єкт, у якого виник конфлікт інтересів застосовує один або декілька з наведених способів врегулювання конфлікту інтересів:

- 1) самовідвід в порядку, передбаченому процесуальним законодавством;
- 2) розкриття інформації про конфлікт інтересів, якщо після такого розкриття сторонами процесу або іншими зацікавленими особами йому не було заявлено відвід;

3) усунення від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення, не пов'язаних зі здійсненням правосуддя, чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів;

4) усунення відповідного приватного інтересу з наданням підтверджуючих це документів Раді;

5) подання заяви щодо перегляду обсягу службових повноважень особи, не пов'язаних зі здійсненням правосуддя, з метою виключення факторів, які спричиняють конфлікт інтересів;

6) подання заяви про переведення особи на іншу посаду або в інший суд;

7) подання заяви про звільнення особи;

8) подання добровільної декларації про приватні інтереси [13].

Також у статті 16 Порядку встановлено, що у разі неможливості врегулювання конфлікту інтересів самостійно в порядку, передбаченому процесуальним законодавством, або іншим шляхом, такий суб'єкт звертається до Ради з метою зовнішнього врегулювання конфлікту.

Зазначимо, що попри належне нормативне врегулювання, в Україні зберігається низка суттєвих проблем у практиці запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у суддівській діяльності, що ставить під загрозу дотримання суддями вимоги неупередженості. Ці проблеми мають як інституційний, так і поведінковий характер. Їх наявність ставить під сумнів дієвість формальних механізмів і створює передумови для зловживань, політичного впливу та втрати довіри до судової системи.

Наприклад, говорячи про процесуальний порядок врегулювання конфлікту інтересів, на практиці часто можна зустріти банальне небажання суддів самостійно заявляти відвід, навіть у ситуаціях, коли існують очевидні обставини для сумнівів у їхній неупередженості. Причини цього можуть бути різні, такі як невизнання

особистого інтересу як конфліктного, переконаність у власній об'єктивності, прагнення зберегти вплив або контроль над справою (особливо в резонансних справах), відсутність побоювання понести відповідальність за ігнорування обов'язку самовідводу та інші. У результаті судді нерідко продовжують розгляд справ, у яких мають прямий або опосередкований інтерес, а сторони змушені витратити ресурси на подання заяв про відвід.

Іншою серйозною проблемою є формалізований підхід судів до розгляду заяв про відвід судді. У переважній більшості випадків суди відхиляють заяви про відвід, обгрунтовуючи це відсутністю належних доказів упередженості або конфлікту інтересів. Що ж стосується такого способу врегулювання конфлікту інтересів як розкриття інформації про конфлікт інтересів, якщо після такого розкриття сторонами процесу або іншими зацікавленими особами судді не було заявлено відвід, то на думку Національного агентства з питань запобігання корупції процедура розкриття інформації про конфлікт інтересів не врегульована чинним процесуальним законодавством, і тому взагалі не може бути визнана механізмом врегулювання процесуального конфлікту інтересів, а має розглядатися як частина механізму відводу/самовідводу судді [14, с. 3].

Проблеми врегулювання позапроцесуального конфлікту інтересів суддів в свою чергу становлять окремий і надзвичайно складний аспект у системі забезпечення неупередженості судової влади. На відміну від процесуального конфлікту інтересів, який прямо стосується розгляду конкретної справи, позапроцесуальний конфлікт інтересів має більш розмитий, непрямий, неформальний, латентний, але не менш ризикований характер, наприклад, коли йдеться про взаємини, контакти, майнові або корпоративні зв'язки судді, які не пов'язані

безпосередньо з конкретною справою, але можуть впливати на загальну упередженість. Доведення наявності впливу такого конфлікту на виконання обов'язків судді – майже неможливе, якщо сам суддя не повідомляє про це або не порушує формально норм закону. При цьому практика притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, як правило, зосереджена на грубих процесуальних порушеннях, а не на прихованих ризиках конфлікту інтересів. Саме тому врегулювання позапроцесуального конфлікту інтересів суддів потребує комплексного законодавчого оновлення, інституційної спроможності для виявлення таких ризиків і формування нової етики відкритості та відповідальності у судовій системі. Без цього неможливо забезпечити реальну неупередженість правосуддя, навіть за формальної відсутності порушень у межах конкретної справи.

Висновки. Неупередженість суду безсумнівно перебуває в системному зв'язку з поняттям конфлікту інтересів. В свою чергу конфлікт інтересів – це багатовимірне явище, що одночасно зачіпає сферу процесуального права, професійної етики й антикорупційної політики. Виокремлення процесуального, етичного та антикорупційного аспектів дозволяє не лише точніше ідентифікувати порушення, допущені суддею, а й забезпечити ефективний механізм їх запобігання. Усі ці аспекти мають бути інтегровані в цілісну систему забезпечення неупередженості суду. Особливо важливим при цьому є профілактичний підхід, за якого конфлікти інтересів не лише виявляються і караються, а й запобігаються завдяки високим стандартам етичної поведінки та ефективним інституційним механізмам. Такий підхід відповідає вимогам як національного, так і міжнародного правового регулювання та сприяє формуванню довіри до судової системи.

У статті комплексно досліджено конфлікт інтересів у діяльності суддів як ключову загрозу неупередженості правосуддя, а також як багатогранне явище, що має одночасно процесуальний, етичний і антикорупційний вимір. Увага приділяється проблемам виявлення, класифікації та врегулювання конфліктів інтересів у контексті українського законодавства та практики. Розмежовано поняття процесуального та позапроцесуального конфлікту інтересів, наголошено на їх специфіці, правових наслідках і труднощах належного врегулювання. Процесуальний конфлікт інтересів пов'язується із безпосередньою участю судді в розгляді справи і має врегульовуватись через процедури самовідводу або відводу. Позапроцесуальний конфлікт інтересів, у свою чергу, виникає під час здійснення суддею організаційних, адміністративних або представницьких функцій, не пов'язаних безпосередньо із судовим провадженням, що значно ускладнює його ідентифікацію та контроль.

У статті також досліджуються положення міжнародних документів (Європейська конвенція з прав людини, Бангалорські принципи, Основні принципи незалежності судових органів тощо), в яких конфлікт інтересів визначається як загроза об'єктивності правосуддя. Також проаналізовано чинне українське законодавство у сфері запобігання корупції та судоустрою, зокрема Закон України «Про запобігання корупції» і Кодекс суддівської етики. Розкрито поняття приватного інтересу, потенційного й реального конфлікту інтересів, процедурні особливості їх врегулювання, зокрема через інституційні механізми Національного агентства з питань запобігання корупції, Ради суддів України, органів суддівського врядування.

Окрему увагу приділено питанням дисциплінарної відповідальності суддів за порушення обов'язку щодо уникнення або несвоєчасного врегулювання конфлікту інтересів. Автор наголошує на поширеній практиці формального підходу до розгляду заяв про відвід, небажанні суддів визнавати наявність конфлікту інтересів, а також на неефективності існуючих механізмів виявлення позапроцесуального конфлікту. Зроблено висновок про необхідність оновлення нормативної бази, розширення повноважень інституцій, підвищення рівня прозорості суддівської діяльності, а також формування нової етики відкритості, що базується на стандартах доброчесності, об'єктивності та публічної підзвітності суддів.

Ключові слова: суд, судова влада, суддя, неупередженість суду, конфлікт інтересів, суддівська етика, антикорупційне законодавство.

Ovsiannikova O. Conflict of interest in the context of judicial impartiality: procedural, ethical, and anti-corruption aspects

The article provides a comprehensive analysis of the conflict of interest in judicial activity as a key threat to the impartiality of justice and as a multifaceted phenomenon encompassing procedural, ethical, and anti-corruption dimensions. Particular attention is given to the issues of identifying, classifying, and regulating conflicts of interest within the context of Ukrainian legislation and judicial practice. The article distinguishes between procedural and non-procedural conflicts of interest, emphasizing their specific characteristics, legal consequences, and the challenges of proper regulation. Procedural conflict of interest is associated with a judge's direct involvement in the case and

should be addressed through recusal or disqualification procedures. Non-procedural conflict of interest, in contrast, arises during a judge's performance of organizational, administrative, or representative functions unrelated to adjudication, which significantly complicates its identification and oversight.

The article also examines relevant provisions of international legal instruments (such as the European Convention on Human Rights, the Bangalore Principles, and the Basic Principles on the Independence of the Judiciary), which identify conflict of interest as a threat to the objectivity of justice. Additionally, the current Ukrainian legislation on corruption prevention and judicial governance is analyzed, including the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" and the Code of Judicial Ethics. The article clarifies the concepts of private interest, potential and actual conflict of interest, and the procedural specifics of their resolution, particularly through the institutional mechanisms of the National Agency on Corruption Prevention, the Council of Judges of Ukraine, and judicial governance bodies.

Special attention is paid to issues of disciplinary liability of judges for failure to avoid or timely resolve conflicts of interest. The author highlights the widespread practice of a formalistic approach to recusal motions, judges' reluctance to acknowledge the existence of conflicts of interest, and the ineffectiveness of current mechanisms for identifying non-procedural conflicts. The article concludes by emphasizing the need to update the regulatory framework, expand the powers of relevant institutions, enhance transparency in judicial activity, and promote a new ethic of openness based on standards of integrity, objectivity, and public accountability of judges.

Key words: court, judiciary, judge, judicial impartiality, conflict of interest, judicial ethics, anti-corruption legislation.

Література:

1. Звіт-аналіз нормативної бази і практики застосування механізмів врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents/38> (дата звернення: 08.07.2025).
2. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 08.07.2025).
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 08.07.2025).
4. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.07.2025).
5. Основні принципи незалежності судових органів. URL: <https://surl.cc/sibewc> (дата звернення: 08.07.2025).
6. Загальна (Універсальна) хартія судді. URL: <https://surl.li/cidvwt> (дата звернення: 08.07.2025).
7. Бангалорські принципи поведінки суддів. URL: https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf (дата звернення: 08.07.2025).
8. Європейська хартія про статус суддів. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_23169 (дата звернення: 08.07.2025).
9. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>. (дата звернення: 26.03.2025).
10. Про конфлікт інтересів. URL: <https://surl.li/btzvuz> (дата звернення: 28.06.2025).
11. Особливості конфлікту інтересів у діяльності судді та рекомендації щодо його запобігання і врегулювання у типових ситуаціях: посібник на допомогу судді. Рада суддів України. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/posibnikosoblivosti-konfliktu-in-de7be4c810.pdf> (дата звернення: 28.06.2025).
12. Кодекс суддівської етики: рішення / XI з'їзд суддів України від 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (дата звернення: 28.06.2025).
13. Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання: затв. рішенням Ради суддів України 04.02.2016 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr002414-16#Text> (дата звернення: 28.06.2025).
14. Висновок НАЗК до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 133 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» щодо врегулювання конфлікту інтересів (реєстр. № 6180 від 18.10.2021 р.) С. 3. URL: https://nazk.gov.ua/wpcontent/uploads/2021/12/6_Vysnovok_NAZK_6180.pdf (дата звернення: 08.07.2025).

Дата надходження статті: 20.07.2025

Дата прийняття статті: 27.07.2025

Опубліковано: 22.09.2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0